

Patata, Ameriketatik ekarritako tuberkulua

Gaur egun sukalde guztietan ohikoa da, baina horretara iristeko bide luzea egin du patatak. Itxurak eta lur azpian hazteak horrekiko mesfidantza sortu zuen hasieran. Amerikan jatorria duen tuberkuluaren historia ezagutuko dugu jarduera honetan. Testua eta bideoa oinarri hartuta ondorengo ariketak egin ditzakezu:

- Beste elikagai batzuren jatorria asmatu.
- Bideoa ikusi eta esaldiak egia edo gezurra diren adierazi.
- Testua irakurri eta galderei erantzun.
- Ekintzak definizioekin lotu.
- Plater bat proposatu taldeka eta bat aukeratu.

OHARRA: Ikasgelan ez bazaudete, talde-jarduera hau egiten hasi aurretik, adostu irakaslearekin batera zuen arteko komunikazio-tresna: foroa, posta elektronikoa, WhatsApp, Teams, Hangouts, Google Duo, Skype...

Patata urrutitik ekarria izateak tuberkulu horrekiko mesfidantza sortu zuen hasieran. Argazkia: Pixabay

1. Gaian sartu

Honako elikagaiak ohikoak dira gure supermerkatuetan. Badakizu zein den beren jatorria? Adierazi nondik ekarriak diren: **Asiatik, Afrikatik edo Ameriketatik.**

Argazkiak: Pixabay

Laranja <i>Asiatik</i>	Kiwia 	Ahuakatea
Marrubia 	Angurria 	Kafea

2. Bideoa ulertu

Alvaro Aragón historialariari egindako elkarrizketa ikusi eta erabaki esaldiok egia edo gezurra diren.

<https://labur.eus/SJC6F>

*Alvaro Aragón
historialaria. Argazkia:
Ikasbil*

*Patata lur-eremu
zabalean ereiten da.
Argazkia: Pixabay*

	EGIA	GEZURRA
Ekuadorren, Perun eta Kolonbian du jatorria patatak.		
Itxuragatik eta lur azpian hazten zelako baztertu zuten hasieran.		
Bibliak hala esaten duelako ematen zioten patata jateko abereei.		
Prusiako erregeak patataren alde kanpaina egin zuen, eta horrek kontsumoa indartu zuen.		
Europa ia osoan landatzen hasi ziren, baina Frantzia, Ingalaterran eta Herbeheretan ez.		
Hasieratik erabaki zuten lur sail osoak landatzea zela onena, elikagai gehiago izateko.		
Patata landatzeari esker, aurretik landu gabe uzten ziren eremuei etekina ateratzen zaie.		

3. Irakurri testua

Irakurri testua eta erantzun galderei.

Patata, iragan iluneko elikagai oparoa

Patatak 8.000 urte inguru ditu, eta Andeetako gizakien ohiko elikagaia zen. Jatorriak luzaroan zalantza eragin badu ere, egun, onartua da Peru eta Ekuador inguruan sortu eta handik hedatzen joan zela: lehenik, Hego Amerikara, eta ondoren, Ipar Amerikara. XVI. mendean, Espainiar kolonizatzaileek egungo Kolonbia eta Boliviako guneeetan topatu zuten, eta Pizarrok Inka inperioa menderatu zuenean, Atlantikoaren beste aldera ekarritako gauzetako bat izan zen. Bitxikeria gisa, Alvaro Aragon historialariak zera azaldu du: kolonizatzaileek uste zuten bertakoak basatiak zirela eta, haiek jaten bazuten, “zibilizatuentzat” ezin zela ona izan. Ondorioz, luzaroan baztertutako elikagaia izan zen.

Sineskeria ugari zeudela dio historialariak. Hasteko, itxura: orduko europarrak ez zeuden horrelako elikagaietara ohituta. Bestetik, lurpean hazten den tuberkulua da, eta lur-azpiko guztiak mesfidantza pizten zuen garai hartan. Gauza arraroa izanik, pentsatu zuten deabruaren bitxikeria bat zela. Ikuspegi hori are gehiago indartzen zuen patata kristau-erlijioan ez agertzeak. Horregatik, askok maltzurkeriarekin edo deabruarekin lotzen zuten, eta zenbait gaitz sortzen zituela zioten, legenarra edota tuberkulosia, adibidez.

Aurreiritzien aurkako borroka

Patata ia edozein klimatan haz daiteke, lur azpikoa izanik, biziraun egiten du. Argazkia: Pixabay

Errezelo horrek pare bat mendez iraun zuenez, espainiarrek patata gutxi landu zuten eta lortutakoa abere-bazka izaten zen. Garaiko zenbait agirik diotenez, XVI. mendean, Kanariar Uharteetan hasi ziren hura landatzen, eta handik penintsulara eramaten zuten barkuan. Geroago, Galizian sartu zuten, eta XVII. mendean Kantauri eremuan. Hala ere, Ruano historialariaren hitzetan, ez zegoen argi norentzat ereiten zuten patata. Badirudi, gutxi batzuek kontsumitzen zutela, eta gehienbat abereentzat zela.

Europar barrena egoera antzekoa izan zen. Aurreiritziak gainditzea kosta egin zen: “XVIII. mendearen hasieran, Prusiako Federiko II-k errege-agindu batzuk argitaratu eta patata jatearen aldeko kanpainak egin zituen. Bertako nobleak jaten hasi ziren eta hori ikusita, herri xeheak ere pixkana hala egin zuen. Gizaldi berean Flandesen, Irlandan edo Alemanian ohiko elikagai bilakatu zen.

Euskal Herrian, Independentzia-gerra izan zen aldaketaren abiapuntua. “Jendeak ez zion begirune handirik patatari, baina frantziarrek jaten zutela ikusita, ez zela txarra ohartu ziren”. Horren aurretik, kleroko zenbait kide edo Euskal Herriko Adiskideen Elkartea ahalegindu ziren hura dietan sartzen, arrakasta handirik gabe. Aragonen esanetan, euskaldunek tuberkulu honen alde egiteko gakoak batez ere bi izan ziren: ahoz ahoko informazioa eta jaten zutenak hiltzen ez zirela ikustea. Hala, 1830etik 1840ra bitartean orokortu egin zen patata, artoarekin edo gariarekin nahasten zen, ogi edo talo moduko bat eginez.

Nekazaritzaren lagungarri

Tomatea, piperra, babarruna, artoa... Ameriketatik ekarritako elikagaiak, oro har, “oso mesedegarriak” izan ziren eta hemengo nekazaritza asko hobetu zuten. Patatak, adibidez, nekazariei aukera eman zien urtean uzta bat baino gehiago izateko eta soroei etekin handiagoo ateratzeko. Bestalde, abereen bazka izateak ere abantaila ekarri zien laborariei, gorotzak ongarri aberatsago bihurtu baitzituen.

30 urtetan izugarri hedatu zen Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan. Hori horrela, XVIII. mendearen hasieran landare exotikoa zena, lur-eremu zabaletan ereiten hasi ziren. Patata ia edozein klimatan haz daiteke, eta lur-azpikoa izanik, iraun egiten du.

Egun, plater ugari prestatzen dira patatarekin, baina hasiera batean egosita, erreta edo zopan erdi gordinik jaten zutela zehaztu du historialariak.

Plater asko prestatzen dira patata erabiltuta. Argazkia: Pixel 1 (Pixabay)

Erantzun galderei:

1- Patatak Amerikan du jatorria, baina Europara nondik sartu zen?

.....

.....

2- Sineskeria ugari zegoen patataren inguruan. Aipatu bi, adibidez:

.....

.....

3- Nolako eragina izan zuen patatak nekazaritzan?

.....

.....

4- Gaur egun modu askotara kontsumitzen dugu patata, baina garai batean nola jaten zuten?

.....

.....

Bikoteka jarrita konparatu erantzunak, eta amaieran, egiaztatu erantzunak testuan.

4. Nola prestatzen dituzu patatak?

Lexikoari erreparatuz, hemen dituzu patatak prestatzeko ohikoak diren ekintza batzuk. Lotu bakoitza bere definizioarekin, eta erantzunak alderatu ikaskidearekin.

Askotariko platerak prestatzen dira patatekin. Argazkia: Pixabay

Patatak...

uretan irakinaraziz prestatu.

ERRE

sutan prestatu, zuzenean edo labean.

EGOSI

olio oso berotan prestatu.

BIRRINDU, XEHATU

arin gorritu ondoren saltsan egosi.

ERREGOSI

erabat desegin, apurtu.

FRIJITU

5. Prestatu otordua patata erabiliz

Talde txikitan jarri. Talde bakoitzak proposatu patata erabiliz erraz prestatzen den plater bat: adierazi zein osagai behar diren eta elikagaia prestatzeko egin behar diren ekintzak.

Plateraren izena:

Osagaiak:

Nola prestatu:

Patata-purea

Osagaiak: 500 g patata, 300 cl ur, 100 cl esne, 50 g gurin, gatz

Nola prestatu:

- Patatak **zuritu** eta **zaitu**.
- Uretan **egosi** gatz pixka batekin.
- Biguntzen direnean sutatik atera eta ura ontzi batean aparte utzi.
- Patatei esnea **bota** eta irabiagailuarekin **birrintu**.
- Purea lodiegia geratzen bada kendutako ur horretatik pixka bat bota eta berriz irabiagailuarekin pasa norberaren gustura geratu arte.
- Azkenik gurina bota eta **nahasi**.

Talde handian aurkeztu proposamenak, eta ikusi zein den gozoena eta originalena.

*Patatak hainbat saltsarekin.
Argazkia: Commons Wikimedia,
Tamorlan (CC BY SA 3.0)*

ERANTZUNAK

1. Gaian sartu

Kiwi – Asiatik
Ahuakatea – Ameriketatik
Marrubia – Ameriketatik
Angurria – Afrikatik
Kafea - Afrikatik

2. Bideoa ulertu

	EGIA	GEZURRA
Ekuadorren, Perun eta Kolonbian du jatorria patatak.		X
Itxuragatik eta lur azpian hazten zelako baztertu zuten hasieran.	X	
Bibliak hala esaten duelako ematen zioten patata jateko abereei.		X
Prusiako erregeak patataren alde kanpaina egin zuen, eta horrek kontsumoa indartu zuen.	X	
Europa ia osoan landatzen hasi ziren, baina Frantzia, Ingalaterran eta Herbeheretan ez.		X
Hasieratik erabaki zuten lursail osoak landatzea zela onena, elikagai gehiago izateko.		X
Patata landatzeari esker, aurretik landu gabe uzten ziren eremuei etekina ateratzen zaie.	X	

3. Irakurri testua

EREDUA

1- Patatak Amerikan du jatorria, baina Europara nondik sartu zen?

XVI. mendean Kanariar Uharteetan hasi ziren patata landatzen eta handik eraman zuten penintsulara.

2- Sineskeria ugari zegoen patataren inguruan. Aipatu bi, adibidez:

- Lurpean hazten zen tuberkulua da, eta lurpekoa izanik mesfidantza sortzen zuen.
- Biblian edo kristau-erlijioan ez azaltzeak deabruarekin lotzen zuen.
- Itxura bereziak ez zuen erakartzen.
- Gaitzak sortzen zituela uste zuten: legenarra eta tuberkulosia, esaterako.

3- Nolako eragina izan zuen patatak nekazaritzan?

Mesedegarria izan zen: urtean uzta bat baino gehiago izateko aukera eman zuen eta lurrari etekin handiagoa ateratzeko. Abereei patata emateak ere abantaila ekarri zuen. Bestalde, lur-azpian hazten denez ez zen erraz galtzen.

4- Gaur egun modu askotara kontsumitzen dugu patata, baina garai batean nola jaten zuten?

Garai batean egosita, erreta edo zopan jaten zuten erdi gordinik.

4. Nola prestatzen dituzu patatak?

Patatak....

sutan prestatu, zuzenean edo labean. **ERRE**
olio oso berotan prestatu. **FRIJITU**
arin gorritu ondoren saltsan egosi. **ERREGOSI**
erabat desegin, apurtu. **BIRRINDU / XEHATU**

TRANSKRIPZIOA

1. Nor da Alvaro Aragón?

EHU-ko irakaslea naiz, historialaria, historian aditua, eta bueno ba, pues, gaur egun ari naiz, batez ere, Amerikako gaien eta jakien sarrerak, ba Euskal Herrian izan zituen ondorioak aztertzen eta ikertzen.

2. Zein da patataren jatorria?

Bere jatorria da Ekuador eta Peruko Andeak. Gertatzen dena da denborarekin hedatu zela ba Kolonbia aldera eta beste lekuetara (leku batzuetara), batez ere, Hego Amerikara eta Ipar Amerikara. Eta orduan, espainiarrak ailegatu zirenean zenbait lekutan aurkitu zuten.

3. Nolako hedapena izan zuen Europan?

Ba badakigu Pizarrok aurkitu zuela patata eta bueno ba ale batzuk ekarri zituela ez (ezta)? Baina nonbait ematen du Espainian sartu baino lehen, bueno edo penintsulan sartu baino lehen, batez ere, Kanariar uharteetan hasi zirela landatzen. Ja XVI. mendearen bukaeran ikusten da, jada kargatzen dituztela bertako barkuetan patatak. Horrek esan nahi du, ba landatzen zituztela. Eta gorp hortik ja penintsulara etorriko da, eta penintsulatik ere hedatuko da Europa aldera.

4. Hasieran abereei ematen zieten jateko. Zergatik?

Bueno, hor adituek esaten dute, bada, eta garaian ere esaten da, pixka bat, alde batetik itxura ez (ezta)? Itxura horrela arraroa dauka eta orduan mesfidantza edo sortzen zuen. Bestetik, ba, lur azpian landatzen zen, orduan jendearentzat lur azpitik ateratzen zenak ez zeukan konfiantza handirik. Gero, bestetik ere kontuan hartu behar dugu Itunean edo Biblian ez dela ateratzen. Orduan jendeak esaten zuen: "Ez bada ateratzen Itunean, joe, hau deabruaren kontua izango ote da?". Gero ere askotan lotu egiten zen legenararekin eta tuberkulosiarekin. Eragiten zituela esaten zen (Gaixotasun horiek eragiten zituela esaten zen) eta orduan beti izan du ikuspegi ezkor bat. Eta hori, pixkanaka-pixkanaka, joan zen aldatzen denboraren poderioz.

5. Noiz hasi ziren gizakiak patata jaten?

Lehenengo lekua ematen du Prusia dela. Han bertan, bertako erregeak, Federiko II.ak, zenbait agindu atera zituen, bueno, pixkat (pixka bat) bere kontsumoa bultzatzeko. Hasiera batean, bueno, ba jendea ez zen gehiegi fidatzen, baina bueno erregeak berak sortutako lege horien ondorioz, eta gero ere, pixkat (pixka bat) inplikatur noblezia, nolabait horren aldeko kanpainak sortu zituen eta azkenean jendea hasi zen kontsumitzen. Gero badakigu Europa-mailan XVII. mendean Frantzia, Ingalaterran, Holandan edo Herbeheretan... sartu zela, landatzen zela. Batez ere, abereentzat eta gero ja XVIII. mendean bere kontsumoa pertsonen artean eta gizakien artean orokortu zen.

6. Euskal Herrian zer bilakaera izan zuen patatak?

Hasiera batean, pixkat (pixka bat) proba egiten hasi ziren. Baserritar batzuk, adibidez, Hondarribian eta Legazpin eta abar, Bizkaiko zenbait lekutan (lekutan) eta Araban hasi ziren batez ere, ba bueno, lur-soroen izkinetan landatzen. Gero ja denborarekin hasiko dira baratzetan, baratze edo lur osoetan. Eta gero ja, bukatzeko, konturatzen direnean bueno ba gizakiaren elikadurarentzat eraginkorrak izan daitezkeela ja hasiko dira lur-soro osoak landatzen.

7. Zer eragin izan zuen nekazaritzan?

Normalean lur zati bat lugorrian uzten zen, landu gabe. Orduan patata, artoa bera... landatuta hori ekidin egiten da eta orduan ekoizpena haunditu egiten da. Ez hori bakarrik, kontuan eduki behar dugu ere, patatarekin adibidez, ba jaten ematen zaiela abereei. Orduan, abere horiek ukuiluratu daitezke eta orduan ongariak ekoizten dituzte. Gero ongari horiekin, ongarrizten dituzte lurak eta hor ekoizpena, produktibitatea asko igotzen da.